

Original Article

The Concept of National Security in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights

Sattar Azizi*¹ , Hossein Hosseini Mahjoob²

¹ Professor of International Law, Faculty of Humanities, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran.

² PhD in Public International Law, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

[20.1001.1.24237566.1402.7.1.3.7](https://doi.org/10.1001.1.24237566.1402.7.1.3.7)

[10.22080/LPS.2022.24255.1390](https://doi.org/10.22080/LPS.2022.24255.1390)

Received:

September 3, 2022

Accepted:

September 29, 2022

Available online:

October 23, 2022

Keywords:

National security, Human rights, Case law, European Court of Human Rights, Minority rights

Abstract

Protecting "national security" is one of the reasons that allows governments to limit the enjoyment of civil and political rights by individuals, organizations, and parties. Compliance with the requirements of this concept, such as the need to protect the rights and freedoms of others, is a reassuring tool for governments to protect their existence, vital interests, and territorial integrity. Despite this, in those governments where national security is organized on a one-dimensional and power-oriented structure, the rights and interests of opponents, including minority groups, may be violated under the pretext of observing "national security". The main question of this article is: "How the jurisprudence of the European Court of Human Rights has interpreted the concept of "national security" in the aforementioned cases?" The present research is written in a descriptive-analytical method using library and internet sources. The author's hypothesis is that the judicial procedure has been devoted to editing and revising this concept to change and adjust it from a one-dimensional and government-oriented concept to a multi-dimensional and people-oriented concept, in such a way that the interests and aspirations of all groups and communities living in a country are provided based on the components of national security in that government.

*Corresponding Author: Sattar Azizi

Address: Professor of International Law, Faculty of Humanities, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran.

Email: S.azizi@basu.ac.ir

Extended Abstract

1. Introduction

National security is the most basic area in every society, both in terms of recognition and its subject. National security is known by the criterion of "absence of threat to the state-nation" based on which the state and the nation are both subjects of national security. From this point of view, national security has a direct connection with the individual and the government. Trying to achieve a desirable level of national security in a sustainable manner has always been one of the main strategies and goals of political systems. National security studies can be followed in two traditional and modern approaches. The traditional approach is almost equivalent to strategic studies in Western countries and has a military aspect while the new approach has a broad view of various aspects of national security. It seems that the current complex world, more than ever, needs this kind of comprehensive view with military, political, economic, social, environmental, cyber, etc. dimensions. Researchers in the field of national security believe that relying on the military dimension of national security is not sufficient in any way for the correct understanding and full realization of national security, and it is necessary that all the considerations related to the civilian dimensions be placed in the center of security calculations according to the conditions and requirements of the day (Eftekhari, 1999, p. 37). The main question of this article is: "How has the concept of "national security" been interpreted as one of the reasons recognized in human rights documents, including the European Convention on Human Rights, in the procedure of the European Court of Human Rights, and how can the court

balance between the rights of society and people in this regard?"

2. Methods

The present article has been written in a descriptive-analytical method using library studies.

3. Findings

Human rights institutions, especially the European Court of Human Rights, have interpreted the rule related to maintaining national security in such a way that the sum of its application is to secure the interests of all communities and transnational groups living in a country, and the content of this rule is only in pursuit of protecting the interests of the government (even if it does not depend on the interests of the ethnic group or the majority society). In this way, by preserving the human rights of all groups and people living in the society, "national security" in its comprehensive sense will be provided. Despite this, it seems that the court, especially in the area related to religious parties, followed an ideological approach and considered the activity of religious parties (which demanded the establishment of a religious government) to be contrary to the principle of secularism, democracy, and the norms and principles of the Convention.

4. Conclusion

By examining the judicial procedure of the European Court of Human Rights, we come to the conclusion that the court decided to adopt an evolutionary approach and avoid the conventional one-dimensional interpretation of national security. In the government-oriented concept of national security, the general and reductionist characteristics of this concept are given. If the civil society and the government do not reach a compromise in the definition of the

national security, this uncertain situation may lead to the formation of a critical situation, a situation that exists in Turkey between the government and the Kurdish minority of that country.

Funding

There is no funding support.

Authors' contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the

article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work.

Conflict of interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the persons for scientific consulting in this paper.

علمی پژوهشی

مفهوم امنیت ملی در رویه قضایی دیوان اروپایی حقوق بشر

ستار عزیزی^{۱*} , حسین حسینی محجوب^۲

^۱ استاد حقوق بین الملل، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران
^۲ دکتری حقوق بین الملل عمومی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

[20.1001.1.24237566.1402.7.1.3.7](https://doi.org/10.22080/LPS.2022.24255.1390)

[10.22080/LPS.2022.24255.1390](https://doi.org/10.22080/LPS.2022.24255.1390)

چکیده

پاسداشت «امنیت ملی» از موجباتی است که به دولت‌ها اجازه می‌دهد تا بهره‌مندی افراد حقیقی و تشکلهای و احزاب از حقوق مدنی و سیاسی از حقوق مشروط بشری را محدود کنند. رعایت ملزومات این مفهوم همچون لزوم حفظ حقوق و آزادیهای دیگران، ابزاری اطمینان بخش به دولت‌هاست تا از موجودیت، منافع حیاتی و تمامیت ارضی خود پاسداری نمایند. با وجود این، در آن نوع حکومتهایی که امنیت ملی بر ساختاری تک بعدی و و قدرت محور، انتظام یافته است، حقوق و منافع مخالفان از جمله گروههای اقلیت ممکن است به بهانه رعایت «امنیت ملی» نقض گردد. پرسش اصلی این مقاله آن است که رویه قضایی دیوان اروپایی حقوق بشری، مفهوم «امنیت ملی» را در قضایای مطرح شده به چه نحوی تفسیر کرده است؟ تحقیق حاضر به روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی نگاشته شده است. فرضیه نگارنده آن است که رویه قضایی به ویراستاری و تنقیح این مفهوم، اهتمام ورزیده است تا آن را از مفهومی تک بعدی و حکومت محور، به مفهومی چندبعدی و مردم محور، تبدیل و تعدیل نماید. به گونه‌ای که منافع و آمال تمامی گروه‌ها و جوامع مختلف ساکن در یک کشور، در بنای مولفه‌های امنیت ملی در آن دولت، تامین گردد.

تاریخ دریافت:

۱۲ شهریور ۱۴۰۱

تاریخ پذیرش:

۰۷ مهر ۱۴۰۱

تاریخ انتشار:

۰۱ آبان ۱۴۰۱

کلیدواژه‌ها:

امنیت ملی، حقوق بشر، رویه قضایی، دیوان اروپایی حقوق بشر، حقوق اقلیت‌ها

* نویسنده مسئول: ستار عزیزی

آدرس: استاد حقوق بین الملل، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه ایمیل: S.azizi@basu.ac.ir

بوعلی سینا، همدان، ایران

۱ مقدمه

در بسته منافع ملی پیچیده و از آن به عنوان ابزاری جهت نادیده گرفتن حقوق دیگران استفاده نمایند.

از سویی، باید به این واقعیت گردن نهاد که مجموعه‌ای از ارزشهای مادی و معنوی وجود دارند که افراد یک ملت نسبت به آنها احساس تعلق و وابستگی و احساس مالکیت می‌کنند و در صورتی که این منافع و ارزشها در معرض تهدید قرار گیرد و از سوی دیگران به آن دست یازی شود، حاضر به پرداخت هزینه برای حفظ آن هستند. از این رو، در اسناد مختلف حقوق بشری، حفظ «امنیت ملی» به عنوان یکی از موجبات محدودکننده در برخورداری از برخی حقوق بشری، تصدیق شده است و افراد و گروهها حق ندارند به بهانه بهره‌مندی از آن حقوق، امنیت ملی جامعه را با خطر و تهدید مواجه سازند.

از سوی دیگر، باید محتاط بود که اسب سرکش قدرت، به بهانه و دستاویز پاسداری از این ارزشها اما در واقع برای حفظ منافع قدرت حاکم، حقوق و منافع گروههای غیرحاکم را پایمال نکند. نباید فراموش کرد که برخی اقدامات غیرانسانی حکومتها به نام حفظ منافع ملی (و در واقع، حفاظت از منافع گروهی اقلیت از حاکمان) صورت گرفته است از جمله این اقدامات می‌توان به حبس طولانی مدت نلسون ماندلا به بهانه حفظ امنیت ملی آفریقای جنوبی اشاره کرد. مجازاتی که برای حفظ تسلط غیرانسانی سفیدپوستان بر سیاهان انجام گرفت. بنابراین باید مدافعه کرد که میان حفظ امنیت ملی راستین و برخورداری افراد از حقوق بشری، توازن منصفانه برقرار کرد و هیچ یک را فدای دیگری نساخت.^۱ (Eliadis, 2011:5).

دادگاههای حقوق بشر منطقه‌ای به عنوان حافظ و ناظر بر رعایت حقوق انسانی مندرج در اسناد مذکور، نقش مهمی در ایجاد این توازن بر

امنیت ملی چه در معیار شناخت و چه از دید موضوع آن، اساسی‌ترین حوزه در هر جامعه است. امنیت ملی با سنج «نبود تهدید برای دولت-ملت» شناخته می‌شود و بر پایه همین معیار است که دولت و ملت هر دو موضوع امنیت ملی هستند. ازین دیدگاه امنیت ملی پیوند مستقیم با فرد و دولت دارد. از دیدگاه کن بوث، «رهایی، آزاد کردن مردم (چه افراد و چه گروهها) از محدودیتهای فیزیکی و انسانی است که آنها را از انجام آنچه آزادانه انتخاب می‌کنند، باز می‌دارد. امنیت واقعی، زاده رهایی است، نه زاده قدرت و نظم» (عالی پور، ۱۳۹۹: ۵۳).

محققان حوزه امنیت ملی براین باورند که تکیه بر بعد نظامی امنیت ملی برای درک صحیح و تحقق کامل امنیت ملی به هیچ وجه کافی نیست و ضروری است تاملات مربوطه به ابعاد غیر نظامی باتوجه به شرایط و مقتضیات روز در کانون محاسبات امنیتی قرار گیرند (افتخاری، ۱۳۷۷: ۳۷).

امنیت به معنای رهایی از عواملی همچون ترس، تهدید، خطر، زور و حمله است (Kempen, 2013:1). امروزه خطراتی انسان ساخته همچون تروریسم و جنگ و عواملی طبیعی نظیر سیل و زلزله می‌توانند امنیت ملی را با خطر مواجه سازند (Dembour, 2006:54). در عین حال نظر به این واقعیت که «امنیت ملی»، مفهومی انتزاعی است، ممکن است در رویه و عملکرد نهادهای اجرایی و قضایی حکومتها، تصویری حاکمیت-پسند از آن ارائه گردد و حاکمان با سوء استفاده از این مفهوم، در پی تحدید حقوق مردم بویژه گروههای غیرحاکم و اقلیت برآیند و منافع طبقه، گروه، قوم و ایدئولوژی حاکم را

حق ندارد به نام استفاده از آزادی به استقلال سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، نظامی و تمامیت ارضی ایران کمترین خدشه‌ای وارد کند و هیچ مقامی حق ندارد به نام حفظ استقلال و تمامیت ارضی کشور، آزادی‌های مشروع را، هر چند با وضع قوانین و مقررات، سلب کند.

۱. اصل نهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در همین راستا و براساس چنین رهیافتی مقرر می‌دارد: «در جمهوری اسلامی ایران آزادی و استقلال و وحدت و تمامیت ارضی کشور از یکدیگر تفکیک ناپذیرند و حفظ آنها وظیفه دولت و آحاد ملت است. هیچ فرد یا گروه یا مقامی

امنیت است و در نبود آن، هرج و مرج و آناشسی، واقعیت صحنه خواهد بود.

تعاریف زیادی از مفهوم امنیت ملی از نگاه متخصصان علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، ارائه شده است. «امنیت ملی» در ساده‌ترین تعریف، به معنای محفوظ ماندن یک کشور در برابر کلیه تهدیدات و خطراتی است که متوجه بنیانهای ملی آن کشورند. (قنبرلو، ۱۳۹۷: ۴۳) به بیانی دیگر می‌توان گفت پاسداری و حفاظت از عناصری همچون حفظ تمامیت ارضی در برابر هجوم خارجی، حقوق و آزادیهای اساسی ملت، بقای دولت در برابر تهدیدات طبیعی و انسانی از زمره اصولی هستند که در تعریف «امنیت ملی» باید به آنها توجه داشت. بیان تمامی تعاریف ذکر شده از مفهوم امنیت ملی در کتب و مقالات متعددی که بدان اشاره داشته‌اند، در حوصله این مقاله نمی‌گنجد و هدف از نگارش این مقاله نیز تبیین این تعاریف نیست.

نقطه ثقل این مقاله در بررسی این امر مهم است که رویه قضایی دیوان اروپایی حقوق بشر، چه تفسیر و برداشتی از این مفهوم در موارد اختلاف میان دولت‌ها و شاکیان در پرونده‌های مطروحه داشته است؟

لازم به ذکر است که برخی از عناصر و مولفه‌های موجود در تعریف امنیت ملی همچون دفاع از کشور در برابر تهاجم خارجی، حفاظت از حقوق و آزادیهای بنیادین ملت و پاسداری از کشور در برابر تهدیدات طبیعی ویرانگر، مواهب و خیراتی هستند که عموم افراد جامعه (اعم از حاکمان، گروههای اپوزیسیون، اقلیت‌ها و...) از آن برخوردار خواهند شد اما مولفه‌هایی همچون بقای نظام سیاسی مستقر، همسان‌سازی زبانی و فرهنگی جهت رفع تهدیدات احتمالی معطوف به همبستگی جامعه، عناصری هستند که تمامی گروههای جامعه در حفظ و دستیابی به این اهداف نه تنها ذینفع نیستند بلکه آنها را مغایر آمال، آرزوها و اهداف خود می‌دانند. طبیعی است که گروههای مخالف نظام سیاسی و یا گروههای اقلیت مذهبی و زبانی، بقای رژیم سیاسی

عهده دارند. در میان محاکم مختلف منطقه‌ای از جمله محاکم اروپایی، آمریکایی و آفریقایی حقوق بشر؛ رویه و عملکرد دیوان اروپایی حقوق بشر به دلیل سابقه و رویه غنی‌تر (زمانی، ۱۳۹۴: ۱۹)، موضوع بررسی این مقاله قرار گرفته است تا مفهوم «امنیت ملی» را از روزنه‌ی رویه این دادگاه، تشریح نماییم.

سوال اساسی این مقاله آن است که مفهوم «امنیت ملی» به عنوان یکی از موجبات تحدید کننده در اسناد حقوق بشری از جمله کنوانسیون اروپایی حقوق بشری، در رویه دادگاه اروپایی حقوق بشر، چگونه تفسیر شده است و دیوان چه نوع توازنی میان حقوق جامعه و افراد در این ارتباط، برقرار کرده است؟

فرضیه نویسندگان مقاله آن است که دیوان اروپایی با ارائه مفهومی چند بعدی و همه جانبه، منافع تمامی گروهها، بخشها، اقوام و مذاهب متفاوت ساکن در دول عضو را در مفهوم «امنیت ملی» قرار داده و اقدام دولت‌ها در تحدید حقوق این گروهها به نام «امنیت ملی» را ناقض مقررات کنوانسیون اروپایی حقوق بشر دانسته است.

نظر به اینکه تفسیر مراجع بین‌المللی ناظر بر رعایت مقررات حقوق بشری، به این سو حرکت کرده است که مضمون واحدی از قواعد و مفاهیم مربوط به حقوق بشر، بدست دهند (فلسفی، ۱۳۹۹: ۲۳۳)، می‌توان این انتظار را داشت که تفسیر دیوان اروپایی حقوق بشر، مورد پذیرش و راهنمای سایر نهادهای نظارتی منطقه‌ای و جهانی نیز قرار گیرد. از جمله رویه دیوان اروپایی حقوق بشر در تفسیر متکامل و همه جانبه مفهوم «امنیت ملی» می‌تواند راهنمای محاکم ملی در این ارتباط باشد.

۲ مفهوم امنیت ملی

«امنیت»، بنیادی‌ترین نیاز هر جامعه و مهمترین عامل برای دوام زندگی اجتماعی به شمار می‌رود و ازین رو از گذشته‌های دور، مورد توجه صاحب‌نظران و نظریه‌پردازان بوده است. ماندگاری جامعه در گرو

هیچ کس را به دلایلی مانند حمایت از حقوق و آزادی دیگران، پاسداری از نظم عمومی و حفظ امنیت ملی .. شکنجه کرد و یا عقایدش را مورد بازخواست قرار داد (قاری سید فاطمی، ۱۳۹۰: ۱۸۷، ۱۸۹). جهت تبیین این موضوع اشاره به یکی از آرای دیوان، مفید فایده است.

در قضیه چاهال علیه بریتانیا، دیوان اروپایی حقوق بشر، این استدلال دولت بریتانیا را رد کرد که در ارزیابی اینکه آیا اخراج شاکی از بریتانیا را می‌توان ناقض ماده ۳ کنوانسیون دانست یا خیر؟ باید خطرات محتمل ناشی از اخراج به کشور ثالث و این احتمال که ممکن است در آنجا شکنجه شود را باید در مقایسه با تهدیدات ناشی از عدم اخراج او که متوجه امنیت ملی بریتانیا خواهد شد، مقایسه کرد (Chahal and others v. United Kingdom, judgment of 15 November 1996) در واقع، دیوان معتقد بود که عدم اخراج فردی که در معرض شکنجه در کشور دیگر است، تعهدی مطلق است و در هر حال، باید رعایت گردد!

در میان عوامل و موجبات محدود کننده در بهره‌مندی از حقوق بشری، تامین برخی مواهب مانند «امنیت ملی»، «رفاه اقتصادی کشور» و «تمامیت ارضی»، در زمره منافع صرف عمومی هستند که مردم از مواهب آن تنها از آنها به صورت جمعی استفاده می‌کنند. از سوی دیگر، مواهبی نیز مانند «حقوق و آزادیهای دیگران»، «حمایت از حیثیت و حقوق دیگران»، معطوف به حقوق و آزادیهای افراد خاصی است. خیرهایی نیز مانند بهداشت و اخلاق بسته به شرایط و اوضاع و احوال، می‌تواند فردی یا جمعی باشد (Greer, 2006:258).

۱۹۵۱ مقرر داشته است که اعطای پناهندگی در صورتی که تهدیدی متوجه دولت پذیرنده کند و یا متقاضی مرتکب اعمالی خلاف اهداف و اصول منشور ملل متحد شود، انجام نخواهد شد. اما دیوان اروپایی حقوق بشر معتقد بود چون حق بر منع شکنجه، از حقوق مطلق و غیرمقید است، دولت بریتانیا حق ندارد او را به کشوری مسدود کند که در خطر شکنجه شدن قرار دارد.

و همسان‌سازی زبانی و فرهنگی را ناقض حقوق و منافع خود می‌دانند و چنین تفسیر و تعریفی از «امنیت ملی» را تک بُعدی و در راستای حفظ قدرت گروه حاکم می‌پندارند.

نگاهی به پرونده‌ها و شکایات مطرح شده در دیوان اروپایی حقوق بشر، به خوبی نشان می‌دهد که چگونه در پاره‌ای موارد، دیوان اروپایی حقوق بشر، تفسیر حکومت از مفهوم «امنیت ملی» را با توجه به موازین حقوق بشری مندرج در کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، نپذیرفته و اقدام دولت را ناقض حقوق بشری شاکی دانسته است ولو آنکه دولت در محدودسازی حق شاکی به عامل «امنیت ملی» استناد جسته باشد اما در مواردی نیز، ادعای شاکی دال بر نقض کنوانسیون را نپذیرفته و استناد به مفهوم عامل «امنیت ملی» را موجه دانسته است.

۳ جایگاه امنیت ملی در نظام حقوق بین‌الملل بشر

مصادیق حقوق بشر از منظر دامنه و گستره‌ی بهره‌مندی افراد از آنها به حقوق «مقید» یا «غیرمقید» و یا به تعبیر دیگر، حقوق «مطلق» و «مشروط» تقسیم می‌شوند. مثلا حق بر آزادی عقیده و نه اظهار آن- و همچنین حقوقی مانند منع شکنجه و منع برده‌داری به عنوان حقوق غیر مقید از آنها نام برده می‌شود اما حقوقی مانند آزادی بیان، آزادی اجتماعات و آزادی انجمنها و مانند اینها در زمره حقوق مشروط یا مقید قرار می‌گیرند. حقوق مطلق یا غیرمقید، تحت هیچ عنوان و بنا بر هیچ موجب و عاملی، قابلیت تحدید را ندارند. بنابراین نمی‌توان

۱. چاهال فردی سیک تبار بود و متهم به شرکت در ... ترو. راجو. بی بود. وژلا. ک. برینیا. عی. ... حی. ار. چاهال. د. معر. انیت. آزار در ... ستا. باشد، ... ه. او مسحق حص. ت. ... ن. ... ۱۹۵۱ ن. ... حضور. او. بر. نید. تهدید. ... امنیت ملی. بریتانیاست. لالا. به ذک. است. ک. کنوانسیون

تعریف آن نیز باید منافع عموم مردم یک کشور، لحاظ گردد. لذا گروهی و یا طبقه‌ای از مردم و یا حاکمان نمی‌توانند به بهانه امنیت ملی، حقوق و آزادیهای مشروع جامعه را نادیده گیرند (Jayawickrama, 2002:194).

امکان استناد به «امنیت ملی» به عنوان یکی از موجبات محدود کننده در برخورداری از حقوق بشری، اقدامی مشروع و در عین حال، مخاطره برانگیز است. از یکسو، این استناد می‌تواند با توجه به تامین منافع عمومی، موجه باشد زیرا تهدیداتی همچون اقدامات تروریستی و یا جاسوسی برای دشمن، منافع عالی کشور را تهدید می‌کند اما از سوی دیگر ممکن است دولتها در استناد به این عامل، زیاده روی کنند و با سوءاستفاده از این اختیار، حقوق بشری شهروندان و یا ساکنان جامعه را بیش از اندازه لازم، محدود نمایند. امنیت ملی از منظر سیاستمداران، آن نوع امنیتی است که میل به تامین سود و پرهیز از ورود ضرر دارد. در نظامهای دیکتاتوری، این سود و زیان معطوف به منافع حاکمانی است که بدون اراده مردم بر مسند قدرت تکیه زده‌اند اما در نظامهای دموکراتیک، این سود و زیان، ناظر بر منافع اکثریت مردم است. در هر حال، ممکن است که سود و زیان گروههای اقلیت در طرح‌ریزی و تعریف مولفه‌های امنیت ملی، نادیده انگاشته شود. رویه قضایی دیوان در جستجوی رفع این نقیصه بوده است.

در ادامه و برای آزمون فرضیه نگارندگان مقاله، اعمال محدودیت بر سه حق بشری مشروط اما بسیار مهم با استناد به عامل امنیت ملی توسط دولتهای عضو کنوانسیون اروپایی حقوق بشر و تفاوت ارزیابی آنها از این عامل، با قضاوت و ارزیابی دیوان اروپایی حقوق بشر را در موضوع آزادی اجتماعات، آزادی بیان و آزادی فعالیت احزاب سیاسی، بررسی خواهیم کرد.

میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی به عنوان یکی از مهمترین اسناد حقوق بشری از شش عامل تحدید کننده نام می‌برد که می‌تواند دامنه برخورداری اشخاص از حقوق مقید را محدود سازد. این عوامل حصری بوده و عبارتند از: امنیت ملی (National Security)، ایمنی عمومی (Public Safety)، نظم عمومی (Public Order)، حمایت از سلامت (Protection of Public Health)، اخلاق عمومی (Protection of Morals) و حمایت از حقوق یا آزادیهای دیگران (Protection of the Rights and Freedoms of others).

در کنوانسیون اروپایی حقوق بشر نیز به صورت مشخص در مواد ۸ تا ۱۱ به «امنیت ملی» به عنوان یکی از موجبات تحدیدکننده آزادیها اشاره شده است (Peers, 1996:393). کنوانسیون و همچنین کمیسیون و دادگاه اروپایی حقوق بشر، تاکنون تعریفی از این مفهوم ارائه نداده‌اند تنها به این موضوع اشاره شده است که در حوزه‌ها و زمینه‌هایی همچون تروریسم، جاسوسی، تحریک به اقدامات تروریستی، جدایی طلبی و تحریک به نقض اصول نظامی، می‌توان به این عامل استناد کرد (National Security and European Case-Law, Council of Europe / European Court of Human Rights, 2013, paras.4-5). سازمان ملل متحد هم در سند سیراکوس، از پاسداشت «امنیت ملی» به عنوان یکی از موجبات مشروع تحدید کننده حقوق مشروط نام برده است:

«تأمین امنیت ملی به عنوان یکی از اهداف مشروع دولتها در اعمال محدودیت {بر حقوق بشر} تنها زمانی می‌تواند مورد استناد قرار گیرد که اعمال این محدودیت برای حفظ توانایی و قابلیت کشور در پاسداری از موجودیت ملت، تمامیت ارضی یا استقلال سیاسی آن علیه تهدیدی قابل توجه و یا توسل به زور خارجی ضرورت داشته باشد» (E/CN.4/1985/4, annex, para.29).

«امنیت ملی» در گروه مواهب و خیرهایی قرار دارد که عموم مردم از مزایای آن بهره می‌برند لذا در

۳،۱ جایگاه امنیت ملی در تحدید آزادی اجتماعات

حق بر تشکیل آزادانه «اجتماعات مسالمت‌آمیز» (the right to peaceful assembly)، از نوع حقوق مشروط بشری است که زیر شاخه حقوق مشارکت در امور عمومی با مشخصه سیاسی-مدنی می‌باشد (موسوی و امیر حسینی، ۱۴۰۱: ۳۳۷). مشارکت سیاسی از بنیادهای اساسی برای جوامع دموکراتیک و نمادی از حق انسان بر تعیین سرنوشت خویش است. آزادی اجتماعات با بسیاری از حقوق فردی رابطه مستقیم داشته و چه بسا بسیاری از حقوق فردی به سبب عدم امکان اعتراض به آن تضييع شده تلقی گردند، تا جایی که ممانعت از این حقوق، ممکن است بستر ایجاد شورش و برون‌ریزی‌های اغتشاش‌آمیز در سطح جامعه سیاسی و تهدید ساختارهای حقوق عمومی را فراهم آورد (دوفار، ۱۳۹۱: ۳۶).

کمیته حقوق بشر در آخرین تفسیر عمومی خود از حق بر آزادی اجتماعات، ضمن پذیرش عامل امنیت ملی به عنوان یکی از موجبات مشروعی که می‌تواند حق بر اجتماعات را محدود سازد بر این واقعیت اصرار دارد که در خصوص اجتماعات مسالمت‌آمیز، رسیدن به این آستانه در موارد بسیار استثنایی تحقق می‌یابد. بویژه در مواردی که دلیل وجودی بهم خوردن امنیت ملی، سرکوب حقوق بشر باشد چه آنکه نقض سیستماتیک حقوق بشر، خود عامل تهدید امنیت ملی و تهدید کننده صلح و امنیت بین‌المللی است (E/CN.4/1985/4, annex, para.32). بنابراین اگر تجمعی مسالمت‌آمیز در واکنش به نقض حقوق شهروندی برگزار گردد، حکومت حق ندارد به بهانه حفظ امنیت ملی، برگزاری تجمع را خلاف امنیت ملی دانسته و اجازه برگزاری آن را ندهد.

کمیته معتقد است که در خصوص اجتماعات مسالمت‌آمیز، رسیدن به این آستانه در موارد بسیار استثنایی تحقق می‌یابد. بویژه اگر دلیل وجودی بهم خوردن امنیت ملی، سرکوب حقوق بشر باشد؛ از این

عامل نمی‌توان برای توجیه محدودیتهای بیشتری از جمله حق بر تجمع مسالمت‌آمیز بهره برد (General comment no. 37,2020:para.42).

همچنین کمیته حقوق بشر به صورت ضمنی معتقد است که حفظ و بقای نظام سیاسی مستقر نمی‌تواند از مولفه‌های امنیت ملی محسوب شود زیرا کمیته اشعار می‌دارد: «نباید از محدودیتهای برگزاری تجمع مسالمت‌آمیز به صورت صریح یا ضمنی جهت سرکوب ابراز مخالفت سیاسی با حکومت، به چالش کشیدن قدرت سیاسی از جمله مطالبات مربوط به وقوع تغییرات دموکراتیک در حکومت، قانون اساسی یا نظام سیاسی و یا تعقیب اعمال حق تعیین سرنوشت استفاده کرد. همچنین نباید از برگزاری اجتماعات تنها به دلیل منع توهین به حیثیت و آبروی مقامات یا ارگانهای دولتی جلوگیری کرد» (General comment no. 37,2020:para.49).

در عین حال، کمیته خاطر نشان ساخت که با توجه به ماده ۲۰ میثاق (در مورد ممنوعیت نفرت پراکنی قومی، ملی و مذهبی) «نباید از اجتماعات مسالمت‌آمیز برای تبلیغ جنگ (بند ۱ ماده ۲۰) یا حمایت از نفرت پراکنی ملی، نژادی یا مذهبی که باعث تحریک به تبعیض، دشمنی یا خشونت می‌شود (بند ۲ ماده ۲۰) استفاده کرد» (General comment no. 37,2020:para.50).

به اعتقاد دیوان اروپایی حقوق بشر، مادامی که تجمعی به صورت مسالمت‌آمیز برگزار می‌گردد و حاضران در آن تجمع، به خشونت متوسل نشده‌اند، دولت نباید اقدام به متفرق کردن تجمع کنندگان نماید (Kudrevičius and Others v. Lithuania, [GC], 2015, § 92). همچنین مجازات شرکت کنندگان در تجمعات مسالمت‌آمیز قابل قبول نیست. دیوان اروپایی حقوق بشر در یکی از آرای اخیر خود در فضیه «کمال شتین علیه ترکیه»، مجازات یکی از شرکت کنندگان در تجمع به دلیل سردادن شعار و حمل دست نوشته را ناقض ماده ۱۱ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر تشخیص داد

و مغایر ماده ۱۰ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر بوده است. دادگاه ترکیه ممنوعیت انتشار مصاحبه و توقیف نشریه را از جمله به خاطر حفظ «امنیت ملی» لازم دانسته بود. لازم به ذکر است که شاکیان مصاحبه‌ای با سخنگوی پ.ک.ک (گروه چریکی که از سال ۱۹۸۴ تاکنون برای کسب خودمختاری در داخل سرزمین ترکیه با آن کشور می‌جنگد) انجام داده بودند. دیوان اروپایی حقوق بشر، شکایت شاکی را وارد دانست.

دیوان معتقد بود که صرف این واقعیت که مصاحبه شونده، سخنگوی یک سازمان تروریستی (پ.ک.ک) است، برای ممنوعیت انتشار مصاحبه کافی نیست، مشروط بر اینکه این مصاحبه شامل تحریک به خشونت یا نفرت، نباشد. همچنین دیوان معتقد بود که عموم مردم حق دارند از تفسیری متفاوت از وضعیت کشور در جنوب شرقی ترکیه مطلع شوند و ممنوعیت انتشار این مصاحبه، حق عموم مردم برای آزادی دریافت اطلاعات را نقض می‌کند (Sürek and Özdemir v. Turkey [GC], nos. 23927/94 and 24277/94, § 61, 8 July 1999). در مقابل، در پرونده سورک علیه ترکیه، شاکی اقدام به انتشار گزارشی نموده بود که طی این گزارش، سورک اعلام کرده بود که پ.ک.ک، به مثابه ارتش آزادیبخش ملی اقدام کرده است. در این پرونده، دیوان محکومیت سورک در محاکم داخلی ترکیه را ناقض ماده ۱۰ کنوانسیون ندانست. زیرا به اعتقاد دیوان، در این گزارش سورک، خواهان توسل به زور علیه دولت ترکیه شده و مردم را تشویق به نبرد مسلحانه کرده است (Sürek v. Turkey (no.) [GC], no. 24735/94, § 40, 8 July 1999).

به نظر می‌رسد که دیوان اروپایی حقوق بشر معتقد است مادامی که نویسنده و سخنران، مخاطبان را دعوت به خشونت و مبارزه مسلحانه نکرده است، حق او و مخاطبان اوست که از دیدگاه‌های مختلف درباره نحوه روابط میان اکثریت حاکم و اقلیت محکوم، مطلع شوند. نباید فراموش کرد که در کشور ترکیه با گروه اکثریت و حاکم ترک

(Kemal Çetin v. Turkey, 2020, § 26). دیوان در قضیه دیگری، ممنوعیت برگزاری تجمعات در موضوعات خاص را هم مغایر موازین کنوانسیون تشخیص داد. لازم به ذکر است که گروهی از مقدونی‌تبارها که در جنوب غربی کشور بلغارستان سکونت دارند، با برگزاری تجمعی، خواهان اعطای خودگردانی به این منطقه شده بودند. دولت بلغارستان متعاقباً برگزاری هرگونه تجمع در این ارتباط را به دلیل مغایرت با حفظ تمامیت ارضی و امنیت ملی بلغارستان، ممنوع اعلام کرده بود. در پی شکایت «سازمان متحد مقدونیه‌ها»، دیوان اروپایی حقوق بشر اعلام کرد که صرف تقاضای تغییر در قوانین عادی و اساسی کشور از جمله در خصوص تغییرات اداری کشور در تجمعات مسالمت‌آمیز، نمی‌تواند ممنوعیت برگزاری تجمعات مسالمت‌آمیز را حتی به بهانه حفظ امنیت ملی، توجیه نماید (Stankov and the United Macedonian Organisation Ilinden v. Bulgaria, 2001, § 97).

۳٫۲ جایگاه امنیت ملی در حوزه آزادی بیان

ضرورت حمایت از آزادی بیان آنگاه برجسته می‌شود که شخصی می‌خواهد «در برابر اندیشه رایج و متکی بر قدرتهای اجتماعی و دولتی سخن بگوید و از وضع موجود انتقاد کند، و گرنه هیچ کس در آزادی تمجید و ستایش از قدرت، تردید نمی‌کند و این چهره آزادی نه ارزش است و نه نیاز به حمایت دارد» (کاتوزیان، ۱۳۸۲: ۱۴). حکومتها نیز معمولاً انتقاد از سیاستهای دولت را به بهانه نقض امنیت ملی، برنمی‌تابند و آزادی بیان را محدود می‌کنند. بر همین اساس است که حمایت از آزادی بیان یکی از ارزشهای قابل توجه در نظام حقوق بشر است و در ماده ۱۰ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر نیز بر آن تاکید شده است.

در قضیه سورک و اوزدمیر علیه ترکیه، شاکی مدعی بود که توقیف نشریه او ناقض حق آزادی بیان

افشای منافع دولت در یک سلاح معین و اطلاعات فنی مربوطه که می‌تواند داده‌هایی را در مورد وضعیت پیشرفت تولید آن ارائه دهد، به طور قابل توجهی می‌تواند به «امنیت ملی» آسیب برساند. دادگاه همچنین به «وظایف» و «مسئولیت‌های» خاص اعضای نیروهای مسلح به حفظ اطلاعات شغلی‌شان اشاره کرد (*Hadjianastassiou v. Greece*, 16 December 1992, §§ 46-47, Series (A no. 252).

۳٫۳ جایگاه امنیت ملی در حوزه فعالیت و انحلال احزاب سیاسی

یکی از مهمترین حوزه‌هایی که در آن، موضوع اعمال امنیت ملی به عنوان یکی از عوامل تحدید کننده فعالیتها قابل طرح است به بحث فعالیت احزاب سیاسی مربوط می‌شود. در برخی از کشورهای عضو شورای اروپا، نظر به اساسنامه برخی احزاب، به محض تشکیل و یا پس از گذشت مدتی از فعالیت حزب، با توجه به عملکرد آنها، دولت مربوطه با استناد به حفظ «امنیت ملی» حکم به انحلال حزب مربوطه می‌داد. در بسیاری از موارد، احزاب منحل شده به دیوان اروپایی حقوق بشر مراجعه کردند و به استناد نقض ماده ۱۱ (مربوط به آزادی تشکیل احزاب و سندیکاهای^۲) مدعی بودند که دولت متبوع آنها، مفاد این ماده را نقض کرده است. در این بخش از مقاله به بررسی عملکرد دیوان اروپایی در ارزیابی مشروعیت استناد به «امنیت ملی» در انحلال این احزاب می‌پردازیم.

در برابر گروه اقلیت کرد مواجه هستیم. بنابراین دیوان در بررسی شکایات متعددی که از سوی افراد متعلق به اقلیت قومی گرد به دلیل نقض آزادی بیان علیه دولت ترکیه مطرح شده بود و تعداد آنها به بیش از ۱۷ پرونده می‌رسد، بر این امر تأکید نمود که مردم حق دارند از دیدگاه‌های متفاوت در مورد وضعیت گروه اقلیت خود برخوردار شوند و دولت (نمایندگی گروه اکثریت) نباید خود را منبع انحصاری اعلام عقاید و نظرات در این رابطه بداند.^۱

در قضیه «وگت علیه آلمان» در مورد محرومیت یک معلم به دلیل ارتباط او با حزب کمونیست آلمان و عدم وفاداری به قانون اساسی آلمان، دادگاه به این نتیجه رسید که شغل خواهان هیچ خطر امنیتی ندارد، آموزش عملاً در انحصار دولت است و معلم هرگز هیچ نفوذ مشکوکی بر دانش آموزان خود اعمال نکرده است، و هرگز هیچ گاه اظهارات خلاف قانون اساسی برای دانش آموزان خود حتی خارج از محل کار خود بیان نکرده و در نهایت اینکه فعالیت حزب متبوع او در آلمان ممنوع اعلام نشده است. بنابراین دیوان اعلام کرد که آلمان با اخراج این معلم، ماده ۱۰ کنوانسیون را نقض کرده است (*Vogt v. Germany*, 26 September 1995, § 60, Series (A no. 323).

در قضیه *Hadjianastassiou* علیه یونان، خواهان یک افسر نیروی هوایی یونان بود که به دلیل انتشار مقاله‌ای که حاوی اطلاعات فنی در مورد یک موشک بود و در دسته بندی اطلاعات محرمانه قرار داشت، محکوم شده بود. دادگاه معتقد بود که

^۲ ماده ۱۱ چنین اشعار می‌دارد: ۱- هر کس حق برگزاری

اجتماعات صلح آمیز با دیگران و تشکیل انجمن از جمله اتحادیه‌های صنفی را دارد.

۲- اعمال این حق تنها در صورتی محدود خواهد شد که به موجب قانون بوده و در یک جامعه‌ی دموکراتیک برای حفظ امنیت یا سلامت عمومی، جلوگیری از بی‌نظمی و ارتکاب جرم، حمایت از بهداشت و اخلاق و یا دفاع از حقوق و آزادی‌های دیگران ضروری باشد. این ماده مانع انجام اقدامات محدود کننده‌ی قانونی که از سوی پلیس یا مقامات عمومی انجام می‌شود، نخواهد گردید.

^۱ *Sürek and Özdemir v. Turkey*, op.cit, para.61, *Arsalan v. Turkey*. App.no.23462/94; *Baskaya and Okcuoglu v. Turkey*. App.nos.23536 and 24408/94; *Ceylan v. Turkey*. App.no.23556/94; *Erdogdu and Ince Turkey*. App.nos.25067 and 25068/94; *Gerger v. Turkey*. App.no.24919/94; *Karatas v. Turkey*. App.no.23168/94; *Okcuoglu v. Turkey*. App.no.24246/94; *Polat v. Turkey*. App.no.23500/94;

اروپایی حقوق بشر به اتفاق آراء اعلام نمود که به دلایل ذیل ماده ۱۱ کنوانسیون نقض شده است:

۱- اساسنامه‌ی حزب نشان می‌دهد که ساختار حزب دموکراتیک بوده و به دنبال تأمین اهداف سیاسی خود از طرق مسالمت آمیز می‌باشد.

۲- دولت ترکیه ثابت نکرده که حزب مذکور خواهان نابودی سیستم دموکراتیک و کثرت‌گرا در ترکیه بوده است.

۳- آن قسمت از اساسنامه نیز که به مسأله‌ی کردها مربوط می‌شود، پیشنهادی برای دست یازی به خشونت یا دیگر ابزار غیر دموکراتیک و مغایر قانون اساسی ندارد. همچنین حزب در پی تأسیس دولتی کردی با استفاده از زور نیست (Case of Freedom and Democracy Party v. Turkey, Application No. 23885/94, Judgment 8 (December 1999, para.36).

در اولین پرونده که به قضیه‌ی انحلال حزب کمونیست مربوط می‌شود و رأی آن در ۳۰ ژانویه ۱۹۹۸ صادر گردید، دولت ترکیه مدعی بود که ماده ۱۱ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر در خصوص احزاب سیاسی اعمال نمی‌گردد اما دیوان این موضع دولت را نپذیرفت:

«احزاب از مصادیق انجمن‌ها هستند که وجود آنها برای کارکرد دموکراسی ضروری است. با توجه به اهمیت دموکراسی در سیستم کنوانسیون، شکی وجود ندارد که احزاب سیاسی در محدوده‌ی ماده ۱۱ قرار دارند» (United Communist Party of Turkey and others v. Turkey. para.25).

بنابراین دولت ترکیه با آشنایی از با علم به اهتمام دیوان به پیروی از آراء پیشین خود در دعاوی بعدی از استناد به ایراد فوق‌الذکر خودداری نمود.

احزاب منحل شده در دفاعیات خود در دیوان اعلام نمودند که خواهان حل مسالمت‌آمیز و دموکراتیک مسأله‌ی کردها در چارچوب مقررات حقوق بین‌الملل بوده‌اند. دولت ترکیه نیز در دفاع از حکم دادگاه قانون اساسی می‌گوید که اساسنامه و

قبل از بررسی قضایا لازم است به این نکته مهم اشاره نماییم که غالب پرونده‌ها به آن دسته از دولت‌های عضو شورای اروپا مربوط می‌شود که در آنها، اقلیت‌های ملی زندگی می‌کنند. این اقلیت‌ها نسبت به عملکرد دولت متبوعشان در نادیده گرفتن هویت فرهنگی گروه‌های اقلیت و تلاش برای همسان‌سازی فرهنگی آنها با قوم اکثریت، معترض بودند و با تأسیس احزاب قومی و از رهگذر فعالیت‌های سیاسی مسالمت‌آمیز، خواهان احقاق حقوق سیاسی و فرهنگی خود بودند. اما دولت‌های مربوطه، اساسنامه این احزاب مبنی بر برجسته سازی هویت قومی و تلاش برای ایجاد ساختارهای غیرمتمرکز در کشور را مغایر قانون اساسی موجود دانسته و با استناد به مفهوم امنیت ملی، رای به انحلال آن احزاب صادر کرده بودند.

در ابتدا به رویه دیوان اروپایی در خصوص انحلال احزاب سیاسی در کشور ترکیه می‌پردازیم. در خصوص دولت ترکیه، شاهد دو رویه متفاوت هستیم. دیوان در خصوص انحلال احزاب سیاسی وابسته به کردها یا احزابی که در اساسنامه خود، خواهان احقاق حقوق اقلیت‌ها بودند، اقدام دولت ترکیه در انحلال این احزاب را مغایر ماده ۱۱ تشخیص داد اما در مورد انحلال حزب اسلام‌گرای رفاه، آن را مغایر مفاد کنوانسیون ندانست. در اینجا به اختصار به بررسی این آراء خواهیم پرداخت.

کمیسیون و دیوان اروپایی حقوق بشر؛ انحلال حزب کمونیست، حزب آزادی و دموکراسی و حزب کار خلق ترکیه و.. را که به حق تعیین سرنوشت کردهای این کشور اشاره کرده بودند، مغایر ماده ۱۱ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر اعلام کردند. لازم به توضیح است که در اساسنامه‌ی احزاب مذکور به وجود دو ملت ترک و کرد در ترکیه و حق تعیین سرنوشت کردها اشاره شده بود. دولت ترکیه معتقد بود که بر اساس ماده ۸۰ قانون تشکیل احزاب، تلاش احزاب برای تغییر سیستم متمرکز و بسیط کشور ممنوع می‌باشد، لذا انحلال احزاب فوق‌الذکر، اقدامی غیر قانونی نبوده است اما کمیسیون

paras.29-30, Case of Yazar and Others (v.Turkey, para.51).

حال دیوان می‌بایست ببیند که انحلال این احزاب در یک جامعه‌ی دموکراتیک، ضروری بوده است یا خیر؟

دیوان به پیروی از رویه‌ی خود بر این اعتقاد بود که علی‌رغم ماهیت مستقل ماده ۱۱، می‌بایست آنرا در پرتو ماده ۱۰ (آزادی بیان) بررسی نمود زیرا حمایت از ابراز آراء و نظرات گوناگون در جامعه، یکی از اهداف آزادی تشکیل انجمن و اجتماعات می‌باشد. در این ارتباط، دیوان در دیگر آراء خود بارها بر این نکته تأکید نموده است که بدون وجود احزاب، دموکراسی معنا نخواهد داشت چه آنکه وجود احزاب مختلف حاکی از وجود کثرت‌گرایی در کشور می‌باشد. به همین دلیل است که آزادی بیان نه تنها شامل «اطلاعات» یا «آیده‌هایی» است که در موافقت (با دولت) ابراز می‌شوند و یا آنکه ضرری متوجه دیگران نمی‌سازند و یا دیگران نسبت به ابراز این دیدگاه‌ها بی‌تفاوت هستند؛ بلکه اطلاعات و آیده‌های شوک‌آور، ناراحت‌کننده و آزاردهنده را نیز در بر می‌گیرد.^۱

دیوان خاطرنشان نمود که احزاب سیاسی تنها به این دلیل که فعالیت آنان مغایر ساختار قانون اساسی است از حمایت‌های مندرج در کنوانسیون محروم نخواهند شد. به اعتقاد دیوان؛ آزادی بیان بدون تنوع وجود احزاب سیاسی در کشور که نمایندگی تمامی نحله‌های مختلف افکار عمومی را بر عهده داشته باشند؛ غیر قابل تصور است.

لازم به ذکر است که دولت ترکیه مدعی بود که اشاره به وجود اقلیت کرد و حق تعیین سرنوشت آنها نه تنها با مقررات قانون اساسی ترکیه مغایرت دارد بلکه آشکارا متضاد با مفاد منشور ملل متحد و اساسنامه‌ی تشکیل شورای اروپا می‌باشد که به

اقدامات احزاب مذکور برخلاف مقررات قانون اساسی ترکیه بوده است. دولت ترکیه در دعوی انحلال حزب آزادی و دموکراسی اعلام نمود که مواضع این حزب به مراتب از مواضع حزب کمونیست افراطی‌تر بوده زیرا علاوه بر اشاره به حق تعیین سرنوشت کردها از مبارزه‌ی سازمان‌هایی تروریستی علیه دولت ترکیه نیز حمایت کرده است (عزیزی، ۱۳۹۴:۳۶۸).

لازم به ذکر است که دیوان اروپایی حقوق بشر به عنوان یک قاعده کلی در بررسی ادعای نقض کلیه‌ی حقوق موضوع کنوانسیون اروپایی حقوق بشر از معیار ذیل استفاده می‌کند تا مشروعیت اقدام و دخالت دولت را احراز نماید. در این دعاوی نیز دیوان به ترتیب به بررسی این سه موضوع پرداخت:

۱- آیا دخالت در بهره‌مندی از حق مندرج در ماده ۱۱ به موجب قانون انجام شده است یا خیر؟

۲- آیا این دخالت و ایجاد محدودیت برای تأمین یکی از اهداف مشروع ذکر شده در کنوانسیون بوده است یا خیر؟

۳- آیا انحلال احزاب مذکور؛ در یک جامعه‌ی دموکراتیک ضروری بوده است یا خیر؟ (Karolin, 2001, p.136)

دیوان به حکم دادگاه قانون اساسی ترکیه اشاره کرد که انحلال احزاب فوق‌الذکر به موجب قانون شماره ۲۸۲۰ (مربوط به احزاب سیاسی) و به منظور حمایت از امنیت ملی و حفظ تمامیت ارضی کشور صورت گرفته است. بنابراین اقدام دولت ترکیه؛ منطبق با دو شرط از شرایط فوق‌الذکر است زیرا انحلال احزاب مذکور بر اساس قانون بوده و در تعقیب یکی از اهداف مشروع کنوانسیون انجام شده است (United Communist Party of Turkey and others v. Turkey. Paras.40-41; Freedom and Democracy Party v. Turkey,

Turkey, applications nos. 23927/94 and 24277/94, para.57, Case of Yazar and Others v. Turkey, Applications nos. 22723/93, 22724/93 and 22725/93, para.46

1. Handyside v. the United Kingdom, Stankov and the United Macedonian; Organization Ilinden v. Bulgaria, op.cit, para.86, Sürek and Özdemir v.

از سوی دیگر، موسسان حزب، رای دادگاه قانون اساسی را ناقض ماده ۱۱ کنوانسیون دانسته و به دیوان اروپایی حقوق بشر مراجعه کردند. دیوان در بررسی این دعوا از رویه‌ی خود در رسیدگی به مشروعیت انحلال احزاب ترکیه پیروی نمود. در حقیقت میان این قضیه با دعاوی پیشین، وجوه تشابه زیادی وجود داشت. انحلال حزب اتحاد مقدونیه به مانند احزاب ترکیه به موجب قانون اساسی و برای تأمین یکی از اهداف مشروع مندرج در کنوانسیون یعنی حفظ امنیت ملی صورت گرفته بود که دیوان؛ این بار نیز حکم دادگاه قانون اساسی دولت عضو را مغایر الزامات جوامع دموکراتیک دانست:

«دیوان یادآوری می‌کند که احزاب سیاسی می‌توانند برای انجام تغییرات در ساختار حقوقی و سیاسی کشور با رعایت دو شرط به رقابت دست یازند. اولاً ابزار مورد استفاده برای رسیدن به اهداف مورد نظر؛ می‌بایست قانونی و دموکراتیک باشد ثانیاً خود تغییرات مورد نظر نیز باید منطبق با اصول بنیادین دموکراتیک باشند» (Case of the United Macedonian Organisation Ilinden – PIRIN and Others v. Bulgaria, Application no. 59489/00, para.59, Case of Yazar and Others v. Turkey, para.49).

دیوان در بررسی تحقق شرط اول به حکم دادگاه قانون اساسی اشاره کرد که دادگاه مذکور نیز بر این واقعیت اذعان دارد که رهبران و اعضای حزب لیندن، قصد دست یازی به خشونت یا دیگر ابزار غیر دموکراتیک را نداشته‌اند.

به نظر می‌رسد که دیوان معتقد است نظام حقوق بین‌الملل بشر، مجال متفاوت بودن از نظام سیاسی یا حتی مخالفت با آن با توسل به شیوه‌های مسالمت‌آمیز، باز گذاشته شده است. به عبارت دیگر، برای موافقان و مخالفان نظام سیاسی موجود، بایستی فضایی برابر و مساوی ایجاد شود تا همگان بتوانند در بازار آزاد سیاست، ایده و نظرات خود را در معرض تقاضای مردم بگذارند. نظام حقوق

صراحت از تمامیت ارضی دولت‌ها حمایت به عمل آورده‌اند اما دیوان در پاسخ به ادعای دولت ترکیه چنین اشعار می‌دارد:

«این واقعیت که پروژهی سیاسی حزب مذکور مغایر اصول و ساختارهای سیاسی دولت ترکیه است؛ به معنای تناقض آن برنامه‌ها با قواعد دموکراتیک نیست. طرح و پیشنهاد پروژهای سیاسی مختلف و آنها را مورد بحث و گفتگو قرار دادن؛ حتی اصولی که روش سازماندهی دولت را مورد سؤال قرار می‌دهند و آنرا به چالش می‌کشند، اساس و جوهر دموکراسی است به شرط آنکه پروژهی مذکور به خود دموکراسی لطمه نزنند» (Case of Freedom and Democracy Party v. Turkey, para.41, United Communist Party of Turkey and others v. Turkey. Para57, Case of Yazar and Others v. Turkey, para.48).

دیوان اروپایی حقوق بشر در رأی مورخ ۲۰ اکتبر ۲۰۰۵ نیز در قضیه‌ی مربوط به انحلال «حزب اتحاد مقدونیه علیه بلغارستان» با استفاده از آراء پیشین خود؛ انحلال حزب مذکور را ناقض ماده ۱۱ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر دانست.

لازم به توضیح است که انجمن لیندن (متعلق به اقلیت مقدونی ساکن در کشور بلغارستان) در ۲۸ فوریه ۱۹۹۸ اعلام نمود که از این تاریخ به عنوان یک حزب سیاسی به فعالیت خود ادامه می‌دهد. اعلام موجودیت حزب اتحاد مقدونیه با مخالفت شدید محافل سیاسی کشور بلغارستان روبرو شد و با تقاضای ۶۱ نفر از نمایندگان مجلس این کشور؛ موضوع انحلال این حزب در دستور کار دادگاه قانون اساسی قرار گرفت. دادگاه، موضع حزب اتحاد مقدونیه که خواهان اعطای خودمختاری به منطقه‌ی پیرین (محل سکونت مقدونی‌ها) بود را مغایر با مفاد اصل ۲ قانون اساسی بلغارستان دانست که به صراحت تشکیل نواحی خودمختار در کشور را مجاز نمی‌داند. دادگاه اضافه نمود که هدف نهایی حزب مذکور؛ تجزیه‌ی این منطقه از کشور می‌باشد.

وسایل خشونت آمیز دست یازیده و با توسل به زور بخواهند برنامه سیاسی خود را اجرا نمایند؟

نهادهای حقوق بشری بویژه دیوان اروپایی حقوق بشر، قاعده مربوط به حفظ امنیت ملی را به گونه‌ای تفسیر کرده‌اند که حاصل جمع اعمال آن، تامین منافع تمامی جوامع و گروههای فروملی ساکن در یک کشور باشد و مضمون و محتوای این قاعده، تنها در پی حمایت از منافع حکومت (ولو متکی بر منافع گروه قومی و یا جامعه اکثریت) نباشد. بر همین اساس است که دیوان اروپایی اعلام می‌دارد:

«امکان حل مشکلات کشور از طریق مذاکره و گفتگو و بدون توسل به خشونت، یکی از خصایص اساسی دموکراسی است لذا نمی‌توان گروهی را از انجام فعالیت منع نمود؛ صرفاً به این دلیل که می‌خواهد وضعیت بخشی از جمعیت کشور را در عرصه عمومی به بحث گذارد و بر اساس قواعد دموکراسی، راه‌حلی برای آن بیابد» (Stankov and the United Macedonian Organization (Ilinden v. Bulgaria, para.88).

دیوان تأکید نمود که در یک جامعه دموکراتیک که اداری امور آن بر حاکمیت قانون مبتنی است، می‌بایست فرصت مناسب برای ابراز و تبلیغ آن دسته از ایده‌های سیاسی فراهم گردد که از طریق برگزاری اجتماعات و یا دیگر ابزار قانونی می‌خواهند نظم موجود را به چالش کشند و برای تحقق آن تلاش می‌کنند از ابزار مسالمت‌آمیز استفاده نمایند (. Stankov and the United Macedonian Organization (Ilinden v. Bulgaria, para.88). همچنین دیوان پیرو رویه خود که تلاش مسالمت‌آمیز برای ایجاد تغییرات سرزمینی را مجاز تلقی می‌نماید، توقف انتشار و توزیع کتابی در مورد تاریخ سرزمین باسک در کشور فرانسه را به بهانه‌ی حفظ نظم عمومی رد نمود. لازم به ذکر است که کتاب مذکور به ۴ زبان باسک، انگلیسی، فرانسوی و اسپانیولی در چند کشور از جمله فرانسه و اسپانیا توزیع گردید اما وزیر کشور فرانسه با صدور دستور توزیع و فروش این کتاب را در فرانسه ممنوع اعلام

بین‌الملل بشر نیز این عرضه بی‌طرفانه را تضمین می‌کند.

طبیعی است که هر گروهی طالب منافع و مطلوبهای خویش هستند. «تعادل وقتی به وجود می‌آید که هیچ کس اجباری به دست شستن از منافع و مطلوبهای خود نداشته باشد». ابتدای فعالیت‌های سیاسی بر رقابت مسالمت‌آمیز در عرصه سیاسی و اجازه ظهور و بروز ایدئولوژیها و گفتمانهای رقیب، باعث می‌شود که در تکوین مفهوم امنیت ملی، قرائت تک‌گفتاری غالب نشود. اگر تمامی احزاب سیاسی در چارچوب رعایت قواعد بازی سیاسی و فعالیت‌های مسالمت‌آمیز اجازه طرح برنامه‌های متعارض را داشته باشند و قضاوت در خصوص انتخاب این برنامه‌های متعارض به مردم واگذار گردد، آنگاه مناسبات اجتماعی در عرصه‌ای پایدار به تعادل می‌رسد.

در این صورت است که هیچ گروهی احساس غبن در میدان سیاست نخواهد کرد و بازی «برد-برد» در گستره مناسبات اجتماعی، تحقق پیدا خواهد کرد. در واقع، «تنها آن نوع نظام اجتماعی، کارآمد و عادلانه است که بیشترین بخت‌های کسب منفعت و مطلوبها را برای بیشترین افراد و گروههای اجتماعی در بیشترین زمان فراهم می‌آورد» (فراستخواه، ۱۳۹۶: ۱۸۲).

یکی از حوزه‌های حساس و مورد بحث در این ارتباط، مساله فعالیت مسالمت‌آمیز گروههای اقلیت و قومی در جوامع متکثر اروپایی است. تردیدی نیست که یکی از مولفه‌های مهم حفظ امنیت ملی، پاسداری از تمامیت ارضی و جلوگیری از تجزیه کشور است. حال این سوال قابل طرح است که طرح مباحثی مانند حق تعیین سرنوشت و یا اعطای خودگردانی به گروههای اقلیت اگر بدون توسل به ابزارهای خشونت‌آمیز و از طریق پرسش از مردم و کسب آراء و نظریات عمومی باشد، آیا همچنان باید آنها را اقدامات ممنوعه و مجرمانه تلقی کرد یا خیر؟ یا آنکه تنها زمانی به مقابله با فعالیت‌های هویت‌گرا برخاست که حامیان این دیدگاه به

حزبی که سابقه برپایی نظامی توتالیتر را دارد و ممکن است بار دیگر از حق فعالیت سیاسی، سوءاستفاده کند، خطری متوجه «امنیت ملی» و «بنیادهای جامعه دموکراتیک» خواهد ساخت (The Committee for the organization and registration of the Romanian Communist Party v. Romania (application no. 20401/15)).

دیوان بر اساس رویه تثبیت شده خود، به این نتیجه رسید که اعمال این محدودیت بر حق آزادی تشکیل انجمن (مصرح در ماده ۱۱ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر)، پاسخگوی «نیاز مبرم اجتماعی» (overriding social need) است و اقدام دادگاه رومانی را نباید اقدامی نامتناسب برای رسیدن به اهداف مورد نظر در کنوانسیون اروپایی حقوق بشر دانست و اقدام دادگاه در عدم صدور مجوز را باید اقدامی ضروری در یک جامعه دموکراتیک، محسوب کرد.

دیوان همچنین انحلال دو حزب نوپید که طرفدار اقدامات و فعالیتهای گروه تروریستی اتا (حزب متعلق به باسکها) بودند را مغایر ماده ۱۱ کنوانسیون تشخیص نداد. دیوان اروپایی بر استدلال دادگاه قانون اساسی اسپانیا در انحلال این دو حزب، مهر تایید نهاد زیرا احزاب نوپید، خشونت اعمال شده از سوی گروه اتا طی سی سال گذشته را محکوم نکرده بودند. دیوان همسو با دادگاه قانون اساسی اسپانیا معتقد بود سکوت اساسنامه احزاب مذکور در خصوص فعالیتهای اتا، به معنای تایید ضمنی تروریسم است (Herri Batasuna and Batasuna v. Spain, nos. 25803/04 and 25817/04, §§ 88-95, ECHR 2009). بنابراین همچون مورد انحلال حزب کمونیست رومانی، انحلال این دو حزب را نیز متناسب با تامین «نیاز مبرم اجتماعی» دانست.

همچنین لازم است به رای دیوان اروپایی حقوق بشر، در قضیه انحلال حزب اسلام‌گرای رفاه اشاره کنیم. دادگاه قانون اساسی ترکیه، حکم به انحلال

نمود. وزیر کشور مدعی بود کتاب مذکور مشوق جدایی سرزمین باسک از فرانسه می‌باشد و مردم را به انجام خشونت تحریک می‌کند اما دیوان ممنوعیت انتشار این کتاب را اقدامی ضروری در یک جامعه دموکراتیک ندانست (Case of Association Ekin v. France, Application no. 39288/98, Judgment of 17 July 2001, (para.64)).

در سوی مقابل و در پرونده‌های دیگری شاهد همدلی دیوان اروپایی حقوق بشر با رویکرد محاکم و مراجع داخلی دولت‌های عضو در انحلال احزاب سیاسی هستیم. این پرونده‌ها عمدتاً به اساسنامه و یا عملکرد احزابی مربوط می‌شود که به زعم دیوان؛ پیشینه و یا ایدئولوژی این احزاب، حکایت از حمایت آنها از توسل به خشونت و اقدامات تروریستی در تامین اهداف حزب است و یا آنکه اگر حزب به قدرت سیاسی برسد، برنامه‌ای را اجرا خواهد کرد که با اصول و هنجارهای دموکراتیک منافات خواهد داشت. همچنان که دیوان در رأی مربوط به انحلال حزب کمونیست ترکیه اعلام کرده بود که ارائه‌ی پیشنهادهای مختلف سیاسی، اساس و جوهر دموکراسی را تشکیل می‌دهد. به شرط آنکه پروژه‌ی مذکور به خود دموکراسی لطمه نزند. بنابراین به زعم دیوان، اگر برنامه‌های حزب با خود پروژه و الزامات دموکراسی در تعارض باشد، قابل پذیرش نیست. در این بخش نیز لازم است به اختصار به بررسی این پرونده‌ها بپردازیم.

پس از دوران فروپاشی رژیم کمونیستی در آن کشور و سرنگونی چائوشسکو، «حزب کمونیست رومانی» مجدداً به دنبال فعالیت سیاسی بود اما رژیم جدید، اجازه فعالیت به این حزب را نداد. شکایت حزب کمونیست از دولت در محاکم داخلی رومانی رد شد. متعاقباً حزب کمونیست رومانی به دیوان اروپایی حقوق بشر مراجعه کرد.

دیوان اروپایی آزای محاکم بدوی و تجدیدنظر بخارست را پذیرفت. دیوان، با پذیرش رویکرد مراجع داخلی رومانی، اعلام کرد که اعطای مجوز تاسیس به

این حزب، تعلیق موقت فعالیت‌های سیاسی رهبران حزب و مصادره دارایی‌های آن (انتقال به خزانه داری) صادر کرده بود. دادگاه قانون اساسی معتقد بود که این حزب به مرکزی برای فعالیت‌های غیرقانونی ناسازگار با اصل سکولاریسم تبدیل شده بود، زیرا رهبران حزب خواهان استقرار شریعت و برپایی نظامی دینی در آن کشور بودند.

دیوان اروپایی حقوق بشر بر این اعتقاد بود که با توجه به اهمیت اصل سکولاریسم در نظام دموکراتیک ترکیه، انحلال حزب رفاه با استناد به حفظ امنیت ملی موجه است. دیوان با استناد به رویه پیشین خود اظهار داشت که هر حزب سیاسی می‌تواند خواهان تغییراتی در قوانین عادی و اساسی کشور و ساختارهای سیاسی کشور شود مشروط بر آنکه این دو شرط رعایت گردد:

الف: ابزار مورد استفاده در فعالیت‌های حزب، قانونی و دموکراتیک باشد.

ب: خود آن تغییرات پیشنهادی حزب باید با اصول اساسی دموکراتیک سازگار باشد.

بنابراین دیوان معتقد است که اگر رهبران یک حزب سیاسی، مردم را به خشونت تحریک کنند و یا به دنبال تحقق برنامه‌ای سیاسی باشند که هدف آن از بین بردن دموکراسی است، نمی‌توانند به حمایت‌های کنوانسیون متکی باشند. دیوان معتقد است با توجه به برنامه سیاسی حزب و اظهارات رهبران و اعضای آن، به نظر می‌رسد که حزب رفاه به دنبال تاسیس نظام شریعت اسلامی در ترکیه بوده است.

دیوان اضافه کرد، به نظر می‌رسد که تاسیس رژیم مبتنی بر شریعت با ارزشهای کنوانسیون، به ویژه با توجه به قواعد آن در مورد قوانین کیفری و آیین دادرسی کیفری، و جایگاهی که برای زنان در قوانین حقوقی تعیین می‌کند، ناسازگار است (Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey [GC], nos. 41340/98, 41342/98, 41343/98 and 41344/98, §§ 67,

۴ نتیجه گیری

«امنیت ملی» به معنای محفوظ ماندن یک کشور در برابر کلیه تهدیدات و خطراتی است که متوجه بنیانهای ملی آن کشورند. «امنیت ملی» در گروه مواهب و خیرهایی قرار دارد که عموم مردم از مزایای

برداشت مذکور از «امنیت ملی»، ارائه تفسیری تک‌گفتاری از این مفهوم است و به لحاظ نادیده گرفتن منافع گروههای اقلیت، آن را باید کنار نهاد. دیوان با ارائه تفسیر چند گفتاری از امنیت ملی بر آن است تا کاستیها، نقصانها و کژریختی‌ها در فرایند تامین امنیت واقعی برای کلیه آحاد مردم را از میان بردارد.

با بررسی رویه قضائی دیوان اروپایی حقوق بشر به این نتیجه می‌رسیم که دیوان بر آن بوده است تا با اتخاذ رویکردی تکاملی؛ از تفسیر تک بعدی مرسوم از امنیت ملی دوری گزیند. در مفهوم حکومت محور از امنیت ملی، خصوصیات کلی و تقلیل‌گرایانه از این مفهوم، به دست داده می‌شود. در صورتی که جامعه مدنی و حکومت به حد میانگین مصالحه‌آمیزی در تعریف امنیت ملی دست نیابند، این وضعیت نامتعین ممکن است به شکل‌گیری وضعیتی بحرانی بیانجامد، وضعیتی که در کشور ترکیه میان حکومت و اقلیت کرد آن کشور وجود دارد.

در مجموع، نهادهای حقوق بشری بویژه دیوان اروپایی حقوق بشر، قاعده مربوط به حفظ امنیت ملی را به گونه‌ای تفسیر کرده‌اند که حاصل جمع اعمال آن، تامین منافع تمامی جوامع و گروههای فروملی ساکن در یک کشور باشد و مضمون و محتوای این قاعده، تنها در پی حمایت از منافع حکومت (ولو متکی بر منافع گروه قومی و یا جامعه اکثریت) نباشد. به این ترتیب، با حفظ حقوق بشری تمامی گروهها و افراد ساکن در جامعه، «امنیت ملی» در مفهوم جامع آن، تامین خواهد شد. با وجود این، به نظر می‌رسد که دیوان بویژه در حوزه مربوط به احزاب دینی، از رویکردی ایدئولوژیک پیروی کرده و فعالیت احزاب دینی (که خواستار برپایی حکومت دینی بوده‌اند) را به جهت مغایرت با اصل سکولاریسم، مغایر دموکراسی و هنجارها و اصول کنوانسیون اروپایی حقوق بشر دانسته است.

آن بهره می‌برند و در تعریف آن نیز باید منافع عموم مردم یک کشور، لحاظ گردد. لذا گروهی و یا طبقه‌ای از مردم و یا حاکمان نمیتوانند به بهانه امنیت ملی، حقوق و آزادیهای مشروع جامعه را نادیده گیرند. بنابراین شایسته است تا با اتخاذ رویکردی «مردم-محور»، تمامی عناصر و مولفه های زیست شایسته جمعی از جمله حقوق و آزادیهای بشری، امنیت و تمامیت ارضی در لوای حفظ «امنیت ملی» تامین گردد. رویه قضایی محاکم حقوق بشری در این چارچوب اهتمام ورزیده و کژری رفتار نهادهای دولتی را به نفع رویکردی «مردم محور» از امنیت ملی، اصلاح کرده‌اند.

در این مقاله، رویه قضایی دیوان در ارتباط با سه حق بشری که معمولاً از سوی دولتها با استناد به حفظ امنیت ملی، محدود می‌شوند، بررسی گردید. دیوان اروپایی حقوق بشر در خصوص آزادی اجتماعات، بر این اعتقاد است که برگزاری تجمعات، مادامی که ویژگی مسالمت‌آمیز داشته باشد، نباید به بهانه امنیت ملی، محدود و ممنوع گردد. در حوزه آزادی بیان نیز دیوان بر این اعتقاد است مادامی که نویسندگان و سخنران، مخاطبان خود را دعوت به خشونت و مبارزه مسلحانه نکرده است، حق او و مخاطبان اوست که از دیدگاههای مختلف درباره امور و مسائل مختلف کشور، مطلع شوند و دولتها حق ندارند به بهانه حفظ امنیت ملی، اظهارنظر و تفاسیر اشخاص از امور کشور را محدود و ممنوع سازند. در حوزه آزادی فعالیت احزاب نیز بویژه احزاب متعلق به گروههای اقلیت نیز دیوان بر آن بوده است تا از فعالیت مسالمت‌آمیز آنها حمایت نماید.

در واقع، یکی از بنیانهای پارادایم حاکم بر مفهوم امنیت ملی، حفظ تمامیت ارضی دولتهاست. برخی دولتها با ارائه تفسیری تک بعدی از مفهوم امنیت ملی، هرگونه ترویج هویت قومی اقلیتها را تهدیدی برای همبستگی ملی و حفظ تمامیت ارضی کشور دانسته‌اند. اما دیوان اروپایی حقوق بشر بر این اعتقاد بوده است که

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

References

- Azizi, Sattar (2014). **Protection of Minority Rights in International Law**, Tehran, Shahrddanesh Institute of Legal Studies and Research. (In Persian).
- Aalipour, Hassan (2019) Legal Foundations of National Security in the Islamic Republic of Iran, *Strategic Studies Quarterly*, vol:23, no. 4. Pp.49-77.(In Persian).
- Dembour, Marie Be'ne'dicte (2006), **Who Believes in Human Rights?**, Cambridge University Press.
- Dufar, Jean (2012), **Group Freedoms**, translated by Ali-Akbar Gurji-Azandriani, first edition, Tehran: Majd Publications. (In Persian)
- Eftekhari, Asghar (1998) National Security: Approaches and Works, *Strategic Studies Quarterly*, vol:2, no. 2, pp.27-60.(In Persian).
- Eliadis, Pearl (2011), National Security and Human Rights, Canadian Human Rights Commission.
- Farastkhah, Maqsood (2016). **The Mind and everything: Schemas for Living**, Tehran, second edition, kargadan Publications.(In Persian)
- Falsafi, Hedayatullah (2019), The course of reason in the international law system, second edition, New Publishing Farhang.(In Persian).
- Greer, Steven (2006), **the European Convention on Human Rights: Achievements, Problems and Prospects**, Cambridge University Press.
- Jayawickrama, Nihal (2002), **The Judicial Application of Human Rights Law: National, Regional and International Jurisprudence**, Cambridge University press.
- Katouzian, Nasser (2012), **Freedom of Thought and Expression**, Tehran, Faculty of Law and Political Science Publications. (In Persian).
- Kempen, Piet Hein van (2013), Four Concepts of Security: A Human Rights Perspective, *Human Rights Law Review*, vol:13, No:1, pp.1-23.
- Mousavi Mirkelai, Seyed Taha & Seyed Sadegh Amin Hosseini (1401). Criteria of restriction of freedom of assembly in the practice of the European Court of Human Rights. *Legal Studies*, Volume 14, No.1, pp.335-370. (In Persian).
- Peers, Steve (1996), National Security and European Law, *Yearbook of European Law*, Volume 16, Issue 1, pp. 363-404.
- Qari Seyyed Fatemi, Seyyed Mohammad (2013). **Human rights in the contemporary world, volume one: an introduction to theoretical issues: concepts, foundations, scope and sources**, Tehran, Institute of Legal Studies and Research. (In Persian).
- Qanberlou, Abdullah (2017). National Security: Concept, Theory and Practice. *Two scientific-specialist Quarterly Journals of Applied Politics*, vol:1, no.1. pp.41-67(In Persian).
- Zamani, Seyyed Qasim, Amir Saed Vakil and Pouria Askari (2014), **Regional Institutions and Mechanisms for the Protection of Human Rights**, Shahrddanesh Institute of Legal Studies and Research. (In Persian).
- Chahal and others v. United Kingdom, judgment of 15 November 1996
- Sürek and Özdemir v. Turkey [GC], nos. 23927/94 and 24277/94, § 61, 8 July 1999.

- Sürek v. Turkey (no. 3) [GC], no. 24735/94, § 40, 8 July 1999.
- Sürek and Özdemir v. Turkey, op.cit, para.61, Arsalan v. Turkey.App.no.23462/94; Baskaya and Okcuoglu v. Turkey. App.nos.23536 and 24408/94; Ceylan v. Turkey.App.no.23556/94; Erdogdu & Ince Turkey.App.nos.25067 and 25068/94; Gerger v. Turkey.App.no.24919/94; Karatas v. Turkey.App.no.23168/94; Okcuoglu v. Turkey. App.no.24246/94; Polat v. Turkey.App.no.23500/94;
- Vogt v. Germany, 26 September 1995, § 60, Series A no. 323.
- Hadjianastassiou v. Greece, 16 December 1992, §§ 46-47, Series A no. 252.
- Case of Freedom and Democracy Party v. Turkey, Application No. 23885/94, Judgment 8 December 1999, para.36
- United Communist Party of Turkey and others v. Turkey. para.25
- United Communist Party of Turkey and others v. Turkey. Paras.40-41; Freedom and Democracy Party v. Turkey, paras.29-30, Case of Yazar and Others v. Turkey, para.51
- .Handyside v. the United Kingdom, Stankov and the United Macedonian; Organization Ilinden v. Bulgaria, op.cit, para.86, Sürek and Özdemir v. Turkey, applications nos. 23927/94 and 24277/94, para.57, Case of Yazar and Others v. Turkey, Applications nos. 22723/93, 22724/93 and 22725/93, para.46
- Case of Freedom and Democracy Party v. Turkey, para.41, United Communist Party of Turkey and others v. Turkey. Para57, Case of Yazar and Others v. Turkey, para.48
- Case of the United Macedonian Organisation Ilinden - PIRIN and Others v. Bulgaria, Application no. 59489/00, para.59, Case of Yazar and Others v. Turkey, para.49
- Stankov and the United Macedonian Organization Ilinden v. Bulgaria, op.cit, para.88
- Case of Association Ekin v. France, Application no. 39288/98, Judgment of 17 July 2001, para.64
- The Committee for the organization and registration of the Romanian Communist Party v. Romania (application no. 20401/15)
- .Herri Batasuna and Batasuna v. Spain, nos. 25803/04 and 25817/04, §§ 88-95, ECHR 2009.
- Refah Partisi (the Welfare Party) and others v. Turkey [GC], nos. 41340/98, 41342/98, 41343/98 and 41344/98, §§ 67, 98, 110, 120, 130, 132, ECHR 2003-II.
- Siracusa Principles on the Limitation and Derogation of Provisions in the International Covenant on Civil and Political Rights (E/CN.4/1985/4, annex).
- General comment no. 37 (2020) on the right of peaceful assembly (article 21) : Human Rights Committee, CCPR/C/GC/37.